

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА КРИЗА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Наслідки впливу світової фінансово-економічної кризи 2008-2010 рр. на банківську систему України можна окреслити як значні й глибокі за проявом у всіх напрямках банківської діяльності. Актуальність даного дослідження полягає в обґрунтуванні характеру впливу світової фінансово-економічної кризи на розвиток національної банківської системи в розрізі регіонів у контексті формування напрямів реалізації регіональної політики, спрямованих на мінімізацію її негативних наслідків. Особливе значення ця проблема має для регіонів, яким потрібно фінансувати модернізацію промислового потенціалу (Львівська, Харківська, Донецька області та ін.) і вивести його на рівень вимог світових ринків.

Більшість науковців схиляються до думки, що фінансово-економічна криза та її вплив на вітчизняну економіку зумовлені такими чинниками: розривами між основними показниками у вітчизняній банківській діяльності впродовж тривалого часу (невідповідністю між термінами залучення і розміщення ресурсів банками); значною "доларизацією" наданих кредитів; великим обсягом валютних споживчих кредитів та неадекватними доходами фізичних осіб; недостатнім рівнем капіталізації банків; невідповідністю окремих нормативних актів вимогам зростання операційних, фінансових та інвестиційних ризиків банківських установ.

Вивченню сучасних глобалізаційних трендів у світовій та національній економіках присвячено праці багатьох вчених, зокрема О. Войтенко, О. Дзюблюка, О. Другова, В. Лещука, Н. Пантелєєвої, В. Фостяк [1-7], Л. Хомутенко [8], С. Шумської [9] та ін. Вони висвітлюють як позитивні, так і переважно негативні впливи глобалізації на банківську систему, а відтак, національну економіку та її галузі.

Зокрема, теоретико-методологічні аспекти виникнення кризових явищ та їх класифікації у різних галузях економіки висвітлено в роботах В. Лещука та Л. Хомутенко [5, 8], дослідженню критеріїв класифікації кризових явищ та етапів розвитку й особливостей криз у банківському секторі економіки присвячено дослідження О. Войтенко, О. Дзюблюка та С.Шумської [1, 2, 9]. Негативні прояви фінансово-економічної кризи на банківську систему, які спричинили недостатній рівень капіталізації установ, проблемність у кредитно-інвестиційній діяльності, розкрито В. Фостяк у праці [7]. Скорочення обсягів кредитно-інвестиційної діяльності банків, нарощування рівня неякісних і проблемних кредитних портфелів, неспрямованість грошових потоків банківських установ на формування кредитно-інвестиційної моделі економічного розвитку України й активізацію регіональних банківських систем на задоволення потреб розвитку територіальних громад та промислового виробництва на регіональному рівні детально розглянуто у працях О. Другова, Н. Пантелєєвої [3, 5] та ін.

Проте залишаються недостатньо дослідженими питання, пов'язані з оцінкою впливу фінансово-економічної кризи на стан розвитку регіональної банківської системи та її ролі в активізації розвитку промисловості регіонів.

Метою статті є дослідження впливу фінансово-економічної кризи на функціонування регіональних банківських систем та обґрунтування доцільності залучення потенціалу регіональних банків у розвиток економіки регіонів.

Глобалізаційні процеси призвели до інтеграції практично у всіх сферах суспільства: економічній, соціальній, політичній, культурній тощо. Окремі експерти наголошують

на існуванні фінансової глобалізації, складовими якої є фінансові ринки, глобальні фінансові інститути (ТНК, транснаціональні банки, центральні банки та ін.) і фінансові інструменти (гроші, інвестиції, цінні папери, кредити) [5, с.136].

Значна залежність банківської системи України від світової фінансової системи зумовила стрімке поширення кризових явищ через її чутливість до коливань процентних ставок, валютних курсів та додаткових ризиків, пов'язаних із відпливом депозитів та капіталу з банківських рахунків.

На думку сучасних учених-економістів, основними ознаками трансформаційних процесів фінансового простору внаслідок глобалізації є: посилення концентрації капіталу у світових фінансових центрах; постійна інтенсифікація розвитку глобальної мережі Інтернет-торгівлі та розрахунків; зростання ринку євровалют; розвиток спільного європейського ринку; зростання ролі ТНК та ТНБ; зростання глобальної конкуренції на ринку фінансових послуг; перетворення традиційної банківської діяльності у бік створення трансформованого та сфокусованого універсального банку на основі появи таких основних сфер (напрямів діяльності), як роздрібний банківський бізнес, обслуговування приватних осіб, оптовий банківський бізнес; посилення руху міжнародних капіталів; тенденції щодо усунення країнами національних фінансових і торговельних обмежень та ін. [8, с. 81].

Слід зазначити, що за індексом глобалізації (розрахований KOF Swiss Economic Institute, Index of Globalization) у 2011 р. наша держава посіла 53 місце зі 186 країн світу, а це засвідчує про відкритість її економіки і відсутність певних протекціоністських заходів у посткризовий період [4]. Проблеми, які пов'язані із впливом світової фінансової системи на Україну, полягають у високому рівні відкритості її економіки, чутливості до змін на світових фінансових ринках.

Отже, безперечним є факт, що в умовах глобалізації відкритість національних економічних систем сприяє посиленню могутності фінансових систем найрозвинутіших країн світу та відносному послабленню

фінансово-економічного потенціалу менш розвинутих і слабозрозвинутих країн, формує умови для підпорядкування їх інтересів інтересам наймогутніших держав [8, с. 82]. Значний рівень відкритості вітчизняної економіки визначає вагомий вплив зовнішніх чинників на її фінансову стабільність. Важливою проблемою вітчизняної банківської сфери, яка спричинена зовнішніми впливами в умовах загострення конкурентної боротьби на міжнародних фінансових ринках, тенденцій глобалізації та концентрації банківського капіталу в світі, є виживання банківської системи країни й протидія вимиванню фінансових ресурсів і доходів іноземними банківськими об'єднаннями [5, с. 138].

Можна стверджувати, що участь економік країн у процесі глобалізації має обумовлюватися насамперед економічною доцільністю. Глобалізація не повинна руйнувати національні економіки, а сприяти взаємопроникненню та руху економічних, фінансових і трудових ресурсів.

Існує значний взаємозв'язок та взаємозалежність світової банківської й національної і регіональних систем, свідченням чого є коливання в розвитку світової банківської системи, яка значною мірою реагує на банківську політику розвинених країн: США, держав Євросоюзу тощо. Підтвердженням цього є посилення концентрації фінансово-промислового капіталу, інтернаціоналізація фінансових ринків, глобалізація фінансових потоків. Так, сукупний обсяг світових фінансових активів на сьогодні уже перевищує 120 трлн дол. США. Для порівняння в 1980 р. даний показник становив 12 трлн, у 1993 р. – 53 трлн. Сьогодні світова фінансова мережа охоплює сотні тисяч транснаціональних і міжнародних фінансово-промислових груп, транснаціональні банки і страхові компанії, ринки цінних паперів, електронні системи банківських розрахунків – як традиційні, так і віртуальні [8, с. 82]. Новою тенденцією розвитку світової банківської системи у XXI столітті окремі дослідники вважають віртуалізацію: використання у банках переваг Інтернету для набуття нових можливостей інформаційного обслуговування, проведення трансакцій, поліпшення якості дистрибуції та

підвищення лояльності клієнтів в умовах зростаючої конкуренції. При цьому онлайн-операції поділяють на банківські, інвестиційні та торговельні, які виконуються за допомогою Інтернету і мобільного зв'язку [6, с.173].

Однією із важливих умов економічного зростання держави та виходу її із фінансово-економічної кризи є виважена політика ефективного розвитку банків, яка ґрунтується на заходах, спрямованих на формування достатнього за обсягами власного капіталу, реструктуризації проблемних активів і реорганізації банків.

Специфіка фінансово-економічної кризи 2008-2010 рр. полягає в тому, що вона спричинена не кризою в реальній економіці, а передувала рецесії та мала значні наслідки для світової економіки світу.

За роки свого існування вітчизняна банківська система вже пережила три фінансові кризи, які негативно позначилися на фінансовому стані банківських установ та призвели до порушення фінансової рівноваги в країні. Системні банківські кризи дають можливість окреслити закономірності розповсюдження кризових явищ, характерними особливостями якої визнано: зростання кількості неплатежів, кредитних дефолтів у реальному та фінансовому секторах економіки, в результаті чого сукупний капітал банківської системи скорочується.

За оцінкою С.С. Шумської основними тенденціями початку кризи були: негативний фіскальний баланс, поточні рахунки в дефіциті, висока інфляція, кредитний бум, миттєве скорочення загальної суми вкладів (в Україні в 2008 р. внутрішнє кредитування економіки банками становило 82,1%) [9].

Так, на думку О.М. Войтенко, на виникнення кризових явищ у вітчизняній банківській системі вплинули: недосконалі внутрішня макроекономічна й зовнішньоекономічна політика, що супроводжується економічним спадом і високим інфляційним тиском на економіку; низька капіталізація банків; тривала некерована кредитна експансія на фоні високих кредитних ризиків; неналежний рівень управління банківськими ризиками і низька якість наявних активів; існу-

вання розривів між темпами зростання кредитів і ВВП, активів і зобов'язань; нерівномірний розподіл активів і капіталу між банками різних груп; істотна залежність банків від зовнішніх запозичень на фоні світової кризи ліквідності; недосвідченість банківських менеджерів; банківська паніка, викликана недовірою вкладників до банківських установ, а також банків один до одного, що супроводжувалася масовим вилученням коштів із рахунків і згортанням міжбанківського кредитування; прорахунки у валютній політиці; стрімка девальвація національної валюти; зростання спекулятивних операцій банків на валютному ринку; недосконалі практика стрес-тестування і внутрішнього банківського контролю тощо [1].

Як зазначає О. Дзюблюк, розвитку кризових явищ в економіці України значною мірою сприяли чинники, пов'язані з певними структурними диспропорціями національного господарства, котрі й визначили його вразливість як до зовнішніх викликів, так і до несприятливого розвитку подій усередині країни. Серед основних чинників автор виділяє такі: зростання обсягів зовнішнього боргу країни; переважання темпів зростання споживчого кредитування над іншими видами кредитів, використання валютного курсу як головного макроекономічного індикатора, дестабілізація банківської системи країни [2].

У 2008 р. під впливом світової фінансової кризи в Україні відбулася девальвація національної валюти, яка сягнула понад 60%, таким чином, курс іноземних валют підвищився з 5,05 до 7,70 грн за долар, з 6,92 до 7,70 грн за євро та продовжував зростати в динаміці.

Кредити, надані фізичним особам, до початку кризи зростали вищими темпами, ніж кредити, надані суб'єктам господарювання. На фоні широкої реклами та простоти отримання кредитів приріст наданих банками кредитів фізичним особам у грудні 2008 р. становив 75% до грудня 2007 р., а в 2009 р. спостерігалася стрімке зменшення обсягів кредитування. Так, приріст кредитів у грудні 2009 та 2010 рр. (порівняно з груднем попереднього року) скоротився на 17,2 та 16,2% відповідно. Більше половини загального їх

обсягу припадало на кредити, надані в іноземній валюті.

Загалом процентні ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями

клієнтам, суттєво різняться між собою в розрізі регіонів, що є своєрідним фактором і одночасно наслідком стану банківської системи України (див. рисунок).

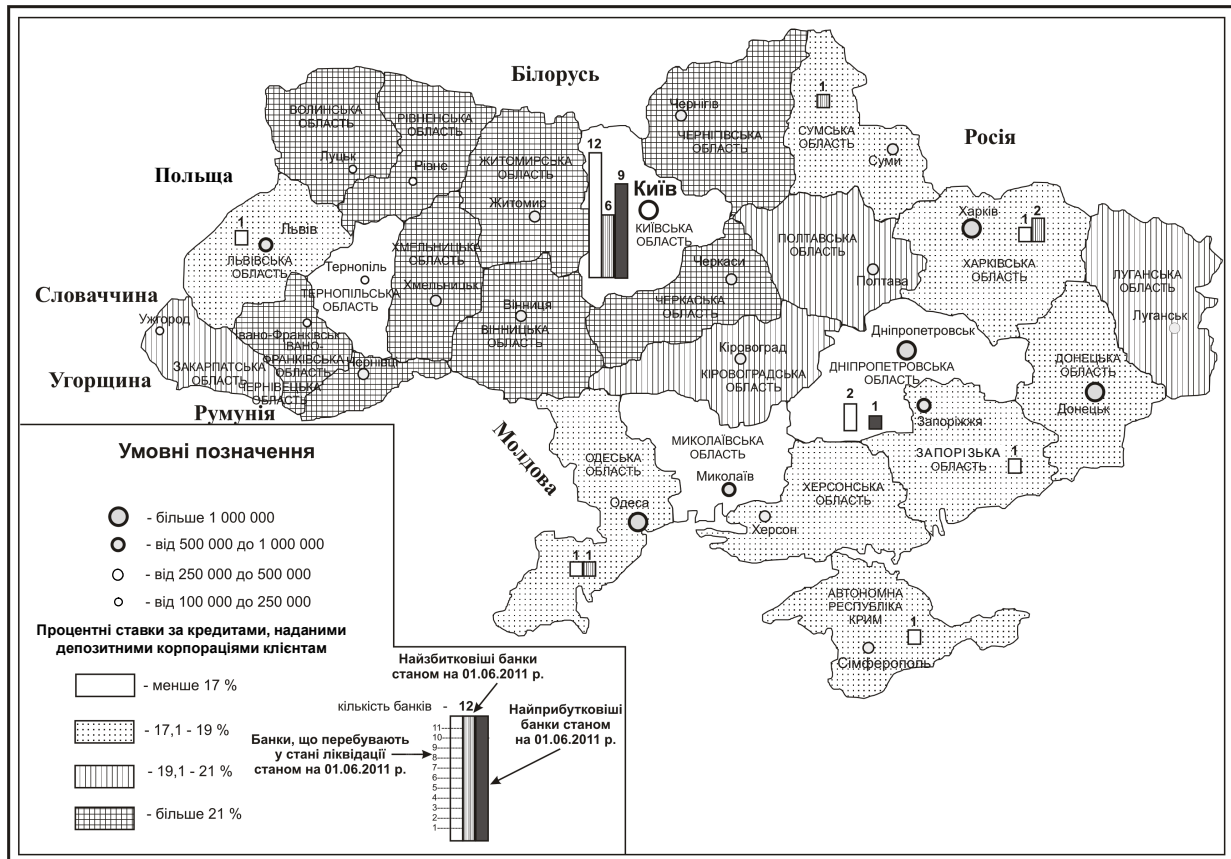

Рисунок. Регіональні відмінності процентних ставок за кредитами, наданими депозитними корпораціями клієнтам, у розрізі регіонів

Справжні наслідки кризи позначилися на фінансових результатах банків у 2009 р., які отримали збитки на суму 31,5 млрд грн. Від'ємний фінансовий результат по банківській системі на початок 2011 р. склав 13,02 млрд грн, що майже в 2,5 раза менше, ніж у 2009 р.

Регіональний вимір кризових явищ визначається переважно сформованим укладом конкретного регіону та його пов'язаністю і стійкістю до конкретних проявів кризи.

Фінансова криза суттєво поглибила асиметрію регіонального розвитку банківської системи. Це підтверджується тим, що в докризовому 2005 р. переважна більшість діючих банків-юридичних осіб зареєстрована

у м. Києві: 89 зі 160 (55,62% від загальної кількості), 41 банк – у східних областях України (25,62%). На решті території держави (західні, південні, північні та центральні області (без м. Києва) зареєстровано лише 30 банків (18,76%), причому в 11 областях не було зареєстровано жодного банку – юридичної особи.

У банківській системі України за рівнем територіального розташування банків-юридичних осіб вітчизняні вчені виділяють чотири групи банків: високої, середньої, незначної та низької концентрації капіталу. За проведеними розрахунками частка власного капіталу в групі банків високої концентрації становила більше 10%, у групі середньої концентрації – від 3 до 10%, у групі

незначної концентрації – від 1 до 3% та менше 1% – у групі низької концентрації капіталу. Дані аналізу свідчать про те, що суттєвою проблемою банківської системи України є її територіальна нерівномірність, що супроводжується високою концентрацією установ та їх капіталу в межах одного регіону, зокрема у м. Києві, де найбільша концентрація капіталу становила близько 76% на 01.10.2009 р.

На сьогодні по Україні в цілому на 100 тис. осіб припадає 0,3 банка, тоді як цей показник у розвинених країнах світу становить: у Німеччині – 5, у Франції – 3,6, Італії – 15,3, США – 3,3 банку [7].

Регіональна мережа банківських установ складається з більш ніж 20 000 точок продажу (включаючи філії та дочірні компанії). При цьому найбільше число банків сконцентровано у промислових і столичному регіонах. Рівень покриття банківською мережею території України у перерахунку на кількість населення (з урахуванням фактичної заселеності регіонів) є помірним. Зміни в стратегіях розвитку ряду банківських установ спричинили скорочення витрат на розвиток і оптимізацію регіональної мережі. У цілому по банківській системі спостерігалось зменшення загального числа точок продажу, і, найімовірніше, ця тенденція збережеться впродовж найближчих років. Разом з тим конкуренція на фінансовому ринку і все ще висока концентрація банківських точок продажу в усіх регіонах будуть сприяти поліпшенню якості обслуговування й наданню новітніх послуг корпоративним та роздрібним клієнтам.

Важливою є діяльність регіональної банківської системи в контексті її впливу на інноваційно-інвестиційний розвиток регіону й реалізацію територіальних програм і проєктів. Це зумовлено низкою чинників, зокрема регіональні банки:

зацікавлені у розвитку економіки регіону, у якому здійснюють свою діяльність, оскільки вони повністю економічно від неї залежні;

мають кращі зв'язки з регіональними органами влади, що дозволяє отримувати більш широкий обсяг інформації;

як правило, вкладають кошти в регіоні їх залучення, на відміну від загальнодержавних банків, які розміщують ресурси в ті регіони, де інвестиційний клімат є сприятливішим, що у свою чергу призводить до “вимивання” коштів із регіонів з низькою інвестиційною привабливістю;

на відміну від загальнонаціональних банків у більшості працюють із наперед визначеною клієнтурою та при роботі з нею застосовують індивідуальні підходи;

знають кон'юнктуру ринку даного регіону та враховують її особливості при розробці стратегії розвитку.

Разом із тим доцільно виокремити групу факторів, які знижують конкурентоспроможність регіональних банків на ринку, зокрема:

залежність від інноваційно-інвестиційного потенціалу та сприятливості економічної ситуації в регіоні;

орієнтація на місцевих корпоративних та роздрібних клієнтів;

недостатній рівень капіталізації регіональних банків, нераціональність їх територіального і галузевого розташування;

незацікавленість у концентрації фінансових ресурсів на місцевому рівні, а спрямованість їх у регіони економічного зростання.

Принципово важливими є критерії визначення регіонального банку в Україні. На даний час у законодавстві України відсутнє чітке трактування поняття “регіональний банк”, оскільки згідно із Законом України “Про банки і банківську діяльність” регіональним визнається банк, котрий здійснює свою діяльність у межах одного регіону. Підтримуючи таке трактування, вважаємо за необхідне конкретизувати специфіку та спеціалізацію таких установ і пропонуємо визначати регіональний банк як такий, що залучає і розміщує фінансові ресурси у межах одного регіону та відповідає таким критеріям:

1) не менше 51% його активів розміщено у межах однієї області;

2) не менше 51% зобов'язань залучено ним у межах однієї області.

Банк може визнаватись регіональним з моменту створення, а для вже існуючих установ після подання та визнання дійсними

відповідних документів (які доводять виконання вищезазначених умов) до Національного банку України. Відповідно регіональні установи повинні представляти звітність, яка підтверджує муніципальні грошові потоки. З боку НБУ необхідно запровадити систематичний моніторинг за діяльністю регіональних банків, який відображав би фінансово-економічні аспекти діяльності банківської системи регіону.

Слід зазначити, що вдосконалення організаційно-інституційних аспектів функціонування регіональної банківської системи повинно здійснюватись шляхом створення Департаменту регіонального розвитку в структурі НБУ, який вирішуватиме процедури створення, нагляду й ліквідації регіональних банківських установ.

З точки зору активізації участі регіональних банків у розвитку економіки регіонів потрібно посилювати співпрацю між ними та муніципальними органами влади, надавати можливість банкам регіону обслуговувати місцеві бюджети, що може стати стратегічним фактором розвитку, оскільки ці кошти інвестуватимуться в регіоні їх залучення.

Першочерговими заходами для реалізації політики регіонального розвитку банківської системи має стати вдосконалення теоретичної бази (запровадження трирівневої схеми побудови банківської системи і врегулювання терміна “регіональний банк” у законодавстві) та реалізація фінансових стимулів для діяльності регіональних банків (зменшення нормативу адекватності регулятивного капіталу та норми обов’язкового резервування за депозитними операціями) [3].

Основні принципи, цілі та напрями регіонального розвитку банків мають бути відображені у політиці регіонального розвитку. Регіональна політика розвитку банків – це стратегія і тактика формування й ефективного функціонування банківських установ регіонів, які постійно взаємодіють між собою та із зовнішнім середовищем, здійснюють ресурсне підкріплення економічних, соціально-трудова, політико-правових та інших відносин і задовольняють інно-

ваційно-інвестиційні потреби розвитку економіки регіонів.

Концепція регіонального розвитку банків України повинна реалізовуватися за такими напрямками:

1. Аналіз та реформування існуючої нормативно-правової бази, а саме:

внесення змін до законодавчих та нормативних актів з питань банківської діяльності, зокрема Закону України «Про банки і банківську діяльність» стосовно змісту, цілей та формування ресурсного потенціалу регіональних банків;

виокремлення критеріальних ознак, характерних для регіональних банків;

внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність» стосовно умов створення місцевого, регіонального та загальнодержавного банку, зокрема вимог до порядку формування статутного капіталу й частки в ньому місцевих органів влади.

2. Розробка рекомендацій щодо соціально-економічного і культурного розвитку регіонів з виокремленням механізмів залучення потенціалу банківських установ у розвиток місцевих громад.

3. Визначення пріоритетних напрямів залучення й розміщення фінансових ресурсів, задоволення різноманітних потреб розвитку на рівні територій.

4. Обґрунтування інструментарію ефективного функціонування регіональних банківських систем.

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що конкретними першочерговими заходами з подолання негативних кризових наслідків і надалі мають бути: спрощення процедури консолідації банків; створення регіональних банківських систем з метою розв’язання проблем місцевих громад; розробка і реалізація ефективної регіональної політики розвитку банківської системи; вдосконалення механізмів виведення з ринку банків із нестабільною фінансовою моделлю та недостатнім обсягом власного капіталу й значними проблемними активами. Подальші дослідження повинні бути конкретизовані в розробці методичного інструментарію ефективного функціонування регіональних бан-

ківських систем та механізму їх залучення в реалізацію програм регіонального розвитку.

Література

1. Войтенко О.М. Банківські кризи: сутність та особливості прояву [Електронний ресурс] / О.М. Войтенко.– Режим доступу: http://www.gusnauka.com/7_NMIV_2010.

2. Дзюблюк О. Грошово-кредитна політика в період кризових явищ на світових фінансових ринках / О. Дзюблюк // Вісник НБУ. – 2009. – № 5. – С. 20-30.

3. Другов О.О. Політика регіонального розвитку банківської системи України / О.О. Другов // Вісник Української академії банківської справи. – 2006. – № 1 (20). – С. 56-60.

4. KOF Index of Globalization – Индекс уровня глобализации стран мира [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://gtmarket.ru/ratings/kof-globalization-index/info>.

5. Лещук В. Банківська система України в умовах глобалізації світової економіки / В. Лещук // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2012. – № 1 (13). – С. 136-139.

6. Пантелєєва Н.М. Тенденції розвитку банківського бізнесу як передумова активізації інноваційної діяльності вітчизняних банків / Н.М. Пантелєєва // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2012. – № 1 (13). – С.170-177.

7. Фостяк В.В. Сучасні тенденції концентрації капіталу банків України / В.В. Фостяк // Банківська система України в умовах глобалізації фінансових ринків (14-15 жовт. 2010 р.). – Черкаси, 2010. – С. 90-92.

8. Хомутенко Л.І. Основні ознаки трансформаційних процесів фінансового простору в умовах глобалізації / Л.І. Хомутенко, Т.П. Гончаренко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України [Текст]: збірник тез доп. XIV Всеукраїнської наук.-практ. конф. (27-28 жовт. 2011 р.): у 2 т. / Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”. – Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2011. – Т. 2. – С. 81.

9. Шумська С.С. Розвиток світової банківської індустрії та системна криза 2008-2010 років / С.С. Шумська // Економіка та прогнозування. – 2010. – № 4. – С. 39-61.

Надійшла до редакції 29.04.2014 р.